

Molnár Anna

Cigány felzárkóztató programok az általános iskolákban

1991 óta a nevelési-oktatási intézményeket az állami költségvetés kisebbségi, etnikai kiegészítő normatívával támogatja. Ennek keretein belül kerül sor a cigány felzárkóztató programok finanszírozására is. Előadásom célja, hogy bemutassam, milyen feladatok megvalósítására fordítják a kisebbségi kiegészítő állami támogatást a cigány származású tanulókkal is foglalkozó alapfokú oktatási intézmények.

Az 1993. október 20-án elfogadott új Kisebbségi Törvény a cigányságnak is teljeskörű nemzetiségi jogokat biztosít.

A törvény 45.§-a kimondja, hogy *a cigány kisebbség iskolázottságbeli hátrányainak csökkentése érdekében sajátos oktatási feltételek teremthetők.*

Az állam a mindenkori költségvetési törvényben meghatározott mértékben kiegészítő normatív támogatást nyújt a kisebbségi óvodai neveléshez, illetve az anyanyelvi (anyanyelvű) iskolai oktatáshoz, ha az iskolai nevelés és oktatás a művelődési és közoktatási *miniszter által jóváhagyott, illetőleg kiadott nevelési-oktatási terv* alapján folyik.” (1995. évi CXXI. törvény 3. számú melléklet 10/k.)

Az 1991-ben bevezetett állami kisebbségi normatíva ellenére a cigányság lemaradása a közoktatásban a többségi népességhez képest növekszik. A cigány felzárkóztató programok finanszírozása mindaddig nem hozott szakmailag mérhető eredményt. Sok esetben ennek okát az önkormányzati, vagy az iskolai finanszírozásban kereshetjük. Ugyanakkor a felzárkóztató programok jelenlegi alacsony hatékonysága nem egyszerűsíthető le kizárólag pénzügyi, gazdálkodási okokra.

Köztudott, hogy a cigányság Magyarország legnagyobb etnikai kisebbsége. Míg a nemzeti kisebbségek sajátos problémái alapvetően nyelvi és kulturális természetűek, ezzel szemben a cigányság beilleszkedési problémái ennél lényegesen összetettebbek.

A családok többsége anyagi nehézségekkel küszködik, és a többségi népességhez viszonyítva magasabb közöttük a munkanélküliek száma. Ugyanakkor körükben a csökkenő tendenciájú népszaporulat ellenére is magasabb a gyermekek és az eltartottak aránya. A fentiekhez társuló rossz lakáskörülmények és egészségmutatók, illetve növekvő iskolai leszakadásuk eredményeképpen visszafordíthatatlanul a társadalom peremére sodródnak. A nemzetiségi jogok elismerése mellett hosszú távon az oktatás az a terület, mely hatékonyan segítheti elő hátrányaik felszámolását.

Bár a cigány gyerekek körében is javultak a beiskolázási arányok, mégis növekvő mértékű a potenciális analfabétizmus, a csonka iskolázottság. Hátrányukat fokozza, hogy az általuk látogatott iskolák ellátottsága rosszabb, mint az országos átlag. A cigányságot vizsgáló felmérésekből világosan látszik, hogy minél magasabb a cigány tanulók aránya, annál több a sok tárgyból bukott, az évismétlő, illetve a túlkoros tanulók aránya. Ezekben az iskolákban rosszabb a tárgyi felszereltség, esetenként alacsonyabb követelményeknek kell megfelelniük az ott tanuló gyerekeknek. További súlyos probléma, hogy a nyolc osztályt elvégző cigány tanulók közül csak kevesen képesek továbbtanulni. Komoly erőfeszítésekre van tehát szükség felzárkóztató programcsomagok elkészítésére és azok válságterületeken történő mielőbbi bevezetésére.

Az iskolai eredménytelenség legfőbb oka mégsem a településhátrány, vagy az iskolák gyengébb mutatói, hanem a cigány gyerekek eltérő családi szocializációja. A szemléleti különbségek elsősorban a cigány tradícióktól és kultúrától idegen elvárásokban jelennek meg. Nem véletlen, tehát, hogy a cigány családok viszonyulása az iskolához döntően negatív. Azonban az iskolának is képesnek kellene lennie a szegénység szubkultúrájából és a kisebbségi csoporthoz való tartozásból eredő másság kezelésére.

A cigány felzárkóztató programok részletes elemzése

1996-ban a Művelődési és Köznevelési Minisztérium megbízásából az Expanzió Humán Tanácsadó feldolgozta az 1995 decembere és 1996 februárja között a Művelődési és Köznevelési Minisztérium Kisebbségi Főosztályához beérkezett pályázatokat. Ebben az időszakban 120 alapfokú oktatási-nevelési intézmény küldte be kérelmét kisebbségi kiegészítő állami támogatás iránt. Ez nem tekinthető országos mintának, hiszen számuk meglehetősen alacsony, és a fenti időszak alatt a helyi információáramlástól függően véletlenszerűen beérkezett pályázatokat foglalja magában. Ez a tény bennünket óvatos megfogalmazások és csak korlátozott érvényességű következtetések meghozatalára jogosított fel. Mindennek ellenére elmondható, hogy helytálló véleményalkotás szempontjából megfelelő volt a pályázatok regionális szóródása.

A beérkezett cigány felzárkóztató programok elemzése két fő probléma meglétére hívta fel figyelmünket. A támogatást igénylő nevelési-oktatási intézmények beküldött pályázataiból világosan látszik, hogy az intézmények vezetői, pedagógusai nem ismerték pontosan a normatíva igénybevételének feltételeit. A fent leírtak fényében mindez természetesen nem meglepő, hiszen a cigány felzárkóztatás fogalma és annak folyamata nincs sztenderdizálva. Mindaddig nem készült el a művelődési és köznevelési miniszter által jóváhagyott felzárkóztató programcsomag sem. A szükséges ismeretek hiányából fakadóan a cigány felzárkóztató programok többségének minősége nyilvánvalóan nem felel meg az 1990-es évtized pedagógiai elvárásainak. Az általunk elemzett cigány felzárkóztató programok jelentős részének másik fő hiányosságát abban látjuk, hogy az elemzett programok készítői nem vették figyelembe a cigányság szociokulturális sajátosságait. A beérkezett pályázatokból világosan látszik, hogy nem beszélhetünk a felzárkóztatás sztenderdizált, országosan elfogadott módszeréről. A programok minőségüket, tartalmukat és szervezeti megoldásukat tekintve nagyon széles skálán mozognak.

Tanrendi, szerkezeti szempontból a cigány felzárkóztatásban alapvetően háromféle modell figyelhető meg: tanrenden belüli (differenciált óravezetés), tanrenden kívüli (korrepetálás) és totális felzárkóztatás. A mai felzárkóztató programok többségénél a első két megoldás együttes használatát részesítik előnyben. Totális felzárkóztatásra abban az esetben kerülhet sor, ha elkészülnek olyan tananyagmodulok (pl. cigány népismeret, valamint attitűd- és készségfejlesztő tananyagok), melyek a tanrendbe szerkezeti bármelyik ponton beépíthetők.

Az oktatásban lemaradó cigány származású tanulók számára készített iskolai felzárkóztató programok többségükben nem lépnek túl a hagyományos tantárgyi felzárkóz-

tatás keretein: a tanulmányi (órai) elvárások minimumát szeretnék ismételve elsajátítani a gyerekekkel. Ezt a tényt támasztja alá, hogy a pályázatokat ezidő alatt beküldő iskolák 52%-ában kizárólag hagyományos korrepetálás folyik, amely a leginkább problematikus két főtantárgy ismételt feldolgozására szorítkozik. A magyar nyelv és irodalom illetve a matematika korrepetálása gyakran ugyan kiegészül a többi tantárgyével is, de ezek nem speciális cigány felzárkóztató programként, hanem hagyományos, tantárgyközpontú korrepetálásként jelennek meg.

Az elemzett programok többségénél nyilvánvaló, hogy a cigány származású tanulókat oktató pedagógusok témával kapcsolatos tárgyi (szakkönyvek) és ismeretbeli (a cigányság kultúrájának ismerete) feltételei hiányosak. A cigányság kultúrájával kapcsolatos ismereteik bővítése céljából a vizsgált iskolák közül csupán néhány intézmény (4%) vette fel a kapcsolatot a helyi cigány kisebbségi önkormányzattal.

A felmérés során kisszámban előfordultak olyan programok is, melyek a cigány származású tanulók társadalmi beilleszkedését segítő ismeretek és készségek átadására vállalkoztak. Kevés (18-24%) olyan esettel találkoztunk, amikor valamilyen formában felmerült a szocializáció kérdése és annak pedagógiai-módszertani vonzatai. E programok leggyakrabban a kommunikációs készség fejlesztését, és a higiéniai alapismeretek átadását célozzák. Fontos lenne, hogy a programokat vezető pedagógusok ismerjék a cigány származású gyerekek szocializációjának sajátos folyamatát, és a többségi társadalométól eltérő életformájuk jellegzetességeit.

Az oktatásban lemaradó cigány származású tanulókat oktató pedagógusok e témával kapcsolatos hiányos ismereteinek következtében rendkívül kevés azon iskolák száma is, melyekben a tantárgyi felzárkóztatás kiegészül cigány népismereti oktatással is (23%). Cigány nyelv ápolásával csupán egyetlen iskola esetében találkoztunk. A cigány népismeret oktatás tekintetében is nagyon különböző programok indulnak az egyes iskolákban. Kevés az olyan program, mely a cigány kultúráról átfogó képet képes nyújtani a tanulóknak.

Noha számos korszerű nemzetközi kutatás a pozitív tanulói önkép kialakítását a felzárkóztatás kulcselemének tekinti, mégis a cigány származású gyerekek iskolai önértékelési problémáival kapcsolatos ismereteink igen csekélyek. Talán ez magyarázza azt a tényt, hogy tanulói önbecsüléssel, önértékeléssel kapcsolatos programokról viszonylag ritkán számolnak be a pályázatok írói.

A programok nagyobb hányadánál megfigyelhető, hogy a cigány tanulókat nem elszigetelten oktatják. A felzárkóztató programokon etnikai hovatartozásuktól függetlenül vesznek részt a tanulmányaikban lemaradó gyerekek. A nem etnikai alapon történő felzárkóztatástól elkülönülten és kis számban vannak olyan programok is, melyek kizárólag cigány származású tanulóknak szólnak („etnikai órakeret”). Sok iskola viszont éppen azért nem veszi igénybe ezt a fajta támogatást, mert a gyerekek személyiség jogainak megsértésének tekintik, hogy az iskola dönti el nemzetiségi hovatartozásukat.

Az a tény, hogy a pályázatok több mint felének leírása hiányos volt, és nem terjedt ki a program részletes ismertetésére megnehezítette az érvényes véleményalkotást. A hiányos leírások következtében többször felmerül az a kérdés, hogy a valóságban is működő programokról van-e szó.

Ajánlások

A következőkben röviden azokra a feladatokra térek ki, melyek megvalósítása nagymértékben hozzájárulna a felzárkóztató programok hatékonyságának növeléséhez.

Fontos lenne, hogy a cigány gyermekekkel foglalkozó pedagógusok megismerkedjenek néhány speciális cigány hagyománnyal, szokással, hogy megérthessék a cigány családok sajátos világát, az itt felnövő gyermekeket érő eltérő szocializációs hatások és viselkedések kapcsolatát. Ennek érdekében az óvó-, tanító- és tanárképzés tanterveibe egy kötelező (vizsgaköteles) cigány népismereti-pedagógiai módszertani modul kellene integrálni.

Az országos pedagógus-továbbképzési rendszer jelenleg folyó átalakulása érintheti a felzárkóztatás területét is. A felzárkóztató programok továbbképzésben történő megjelenítése érdekében kívánatos a cigány tanulókra összpontosító képzések egységes megjelenítése és érdekképviselete a továbbképzési programakkreditáció rendszerében.

Nélkülözhetetlen a cigány oktatási programokban használható tantervek, tankönyvek és oktatási segédeszközök fejlesztése, szakirodalmi ajánlások közzététele. A programok kidolgozásának és megvalósításának folyamatába bevonhatók lehetnek a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok is.

Mindezen túlmenően a tehetséges cigány származású diákok ösztöndíjrendszerének kiszélesítése biztosíthatná ezen fiatalok minőségi oktatását. Szükségesnek látszik, hogy ne csak az a fajta hagyományos tantárgyi felzárkóztatás működjön, amely csupán a minimum követelmények elsajátítására, az órai anyag szolgáló ismétlésére szorítkozik, hanem a pedagógusok újfajta pszichológiai és pedagógiai módszerek alkalmazásával segítsék a tanulókat a törzsanyag elsajátításában. A feltárt problémák fényében az órai tananyag átismétlése mellett, elsősorban a tantárgyakat „keresztüljáró” kompetenciák elsajátíttatására helyezendő a szakmai hangsúly. Tartalmi fejlesztés segítségével a törzsanyag „haladási igénye” és a készség- és attitűdfejlesztés fontossága szakmai szempontból kibékíthetőnek tűnik.

Végül elmondható, hogy az elemzés tanulságai szerint az elkészítendő programcsomag egyik legfontosabb feladata, hogy megteremtse azokat a feltételeket, melyek lehetővé teszik, hogy az alsófokú oktatási intézmények cigány tanulóit ne feltétlenül külön, a többiektől elzárva, hanem a többi lemaradó tanulóval együtt segítse a felzárkóztatásban. Mindez természetesen az általános iskolai képzésnek biztosított speciális támogatás jogi szabályozásának és etnikai jellegének újragondolását jelentheti.

Bánfalvy Csaba

A fogyatékosok iskoláztatása Magyarországon

A család mellett az oktatási intézmények jelentik a fogyatékosok képzésének, társadalomba illesztésének, szocializációjának másik fontos színterét. A családi körülményeknek ugyanakkor természetesen messzemenő következményei vannak a fogyaté-